

## ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Γυμνάσιο εντοπίζεται στον ΝΑ τομέα της πόλης, σε μια πλαγιά μεταξύ του εσωτερικού περιβόλου της άνω πόλης και του εξωτερικού μακρού τείχους. Η θέση του δεσπόζει σε όλη τη δίοδο από την ανατολική πλευρά της πόλης μέχρι τις εκβολές του Στρυμόνα, στη μόνη πλευρά, που δεν υπάρχει φυσική οχύρωση του ποταμού, που περιρρέει την πόλη. Η ταύτιση της οικοδομής με το αρχαίο Γυμνάσιο έγινε από τις πρώτες μέρες της ανασκαφής του, το 1982, χάρη σε, σχετικά με το χώρο, επιγραφικά κείμενα.

### ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η πιο σημαντική δημόσια οικοδομή, που αποκαλύφθηκε στην Αμφίπολη είναι το Γυμνάσιο. Η αποκάλυψη του άρχισε το 1982 και συνεχίστηκε το 1984 από τον Δημήτριο Λαζαρίδη, Έφορο Αρχαιοτήτων με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Από το 1985 και εξής η ανασκαφή ανατέθηκε στην Καλλιόπη Λαζαρίδη, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων.

### ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Πρόκειται για ένα μεγάλο κτιριακό σύνολο, στο οποίο κεντρική θέση κατέχει η παλαίστρα. Το κτίριο της παλαίστρας είναι κατασκευασμένο από πωροπλίνθους, με επιμελημένη ισόδομη τοιχοποιία. Οι λίθοι φέρουν περιτένεια και τεκτονικά γράμματα. Σώζονται σε ανώτερο ύψος περίπου 3μ. και πλάτος 0.50μ. Ωστόσο αρκετοί τοίχοι στο εσωτερικό του κτιρίου είναι χτισμένοι με εναλλαγή πωροπλίνθων και αργών λίθων. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς και τα δύο συστήματα τοιχοποιίας είναι σύγχρονα.

Τα αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία βρέθηκαν στη θέση τους ή ξαναχρησιμοποιημένα στη β' φάση του κτιρίου, είναι δωρικού ρυθμού και κατασκευασμένα από πωρόλιθο ίδιο με του κτηρίου, εκτός από ένα μεγάλο κιονόκρανο. Ιωνικού ρυθμού είναι μόνο το Βόρειο πρόπυλο, που ανήκει στη ρωμαϊκή φάση του κτιρίου.

Η παλαίστρα έχει διαστάσεις 47 επί 36 μ. Στην ανατολική πλευρά της αποκαλύφθηκε μνημειακή κλίμακα (**Φωτ. 1–2**), με τον αναλημματικό της τοίχο, η οποία έχει πλάτος 8.70μ. και διασώζει 12 βαθμίδες. Στη νότια πλευρά της κλίμακας σχηματίζεται ένας διμερής χώρος, ναϊσκόμορφος, διαστάσεων 9.30 X 8.90μ. πολύ κατεστραμμένος. Ο εξέχων αυτός χώρος, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, ήταν πιθανώς ιερό του Ερμή και του Ηρακλή, προστάτες των Γυμνασίων. Η λατρεία των οποίων επιβεβαιώνεται και επιγραφικά. Στα ΒΔ της κλίμακας αποκαλύφθηκε η ανατολική είσοδος του κτιρίου αρκετά κατεστραμμένη.

Στη δυτική πλευρά της παλαίστρας υπάρχει μια δεύτερη είσοδος, που σχηματίζει πύλη, στην οποία οδηγούσε λιθόστρωτος δρόμος (**Φωτ. 3**). Στο κέντρο του κτιρίου σχηματίζεται ελεύθερος ανοιχτός χώρος ασκήσεων, που πλαισιωνόταν βόρεια και νότια από μία στοά και από διπλές στοές ανατολικά και δυτικά. Στις στενές πλευρές των στοών σχηματίζονται πέντε μικροί χώροι, ενώ στη βόρεια και νότια πλευρά του κτιρίου υπάρχουν οκτώ δωμάτια από τα οποία μόνο τα δύο γωνιακά της βόρειας πλευράς έδωσαν στοιχεία για τη χρήση τους. Πρόκειται για αίθουσες λουτρού (**Φωτ. 7**), που έχουν το ίδιο σύστημα λειτουργίας, από τις οποίες καλύτερα διατηρημένη είναι η μεγαλύτερη στη ΒΑ γωνία. Η αίθουσα αυτή ήταν πλακόστρωτη με μαρμάρινα βάθρα κατά μήκος των τριών τοίχων, τα οποία πιθανώς στήριζαν

λουτήρες. Η δεύτερη αίθουσα λουτρού στη ΒΔ γωνία, αν και πολύ κατεστραμμένη, διέσωζε στους τοίχους πρόχειρα χαραγμένα γράμματα ασφαλώς από τους νέους.

Η μορφή του κτιρίου αποτελεί τυπικό δείγμα Παλαίστρας και μπορεί να συγκριθεί γενικά ή σε επιμέρους στοιχεία με τα αντίστοιχα κτίρια των Δελφών, Νεμέας, Ολυμπίας, Ερέτριας, Πριήνης, Επιδαύρου, Δήλου, Μιλήτου, Περγάμου, Άσσου, τα οποία χρονολογούνται από τον 4ο – 2ο αι. π.Χ.

Στη δεύτερη οικοδομική φάση του κτιρίου καταργείται η ανατολική είσοδος και η κλίμακα, γιατί δημιουργείται νέα είσοδος στη βόρεια πλευρά με ιωνικό πρόπυλο (**Φωτ. 8**) και εσωτερική κλίμακα. Η αλλαγή της εισόδου πρέπει να οφείλεται σε πολεοδομικούς λόγους, δεδομένου ότι η πόλη κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους περιορίζεται στην ακρόπολη και στη γύρω περιοχή, που βρίσκεται βόρεια της παλαίστρας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των προηγούμενων ανασκαφών. Στη ρωμαϊκή επίσης φάση του κτιρίου επισκευάζονται ή κτίζονται νέοι τοίχοι, ξαναχρησιμοποιείται νέο επιγραφικό και οικοδομικό υλικό, βάσεις στηλών και βάθρα αγαλμάτων.

Τα ανασκαφικά δεδομένα και τα ευρήματα δείχνουν ότι η αυλή και οι δύο σωζόμενες στοές ήταν εκτός από τόπος άσκησης αθλητών, οι πιο πολυσύχναστοι χώροι και στις δύο οικοδομικές φάσεις του κτιρίου. Αποκαλύφθηκαν τέσσερις ελλειψοειδείς χώροι άθλησης μήκους 3-4 μ., στρωμένοι με πήλινα πλακίδια ίσως για ασκήσεις πάλης ή πυγμής. Επίσης στους ίδιους χώρους βρέθηκαν πολλές βάσεις στηλών και επιγραφών, βάθρα αγαλμάτων, ερμαϊκές στήλες, τμήματα αγαλμάτων (**Φωτ. 4-6**) και κυρίως, οι περισσότερες και σημαντικότερες επιγραφές. Οι επιγραφές διακρίνονται σε: αναθηματικές στους προστάτες των αγώνων Ηρακλή και Ερμή (**Φωτ. 11-12**), ψηφίσματα, καταλόγους ονομάτων αρχόντων, αναθήματα γυμνασιαρχών. Αξίζει να αναφερθούν δύο πολύ σημαντικά επιγραφικά κείμενα. Το πρώτο είναι η εντολή του Φιλίππου Ε΄ προς τους Επιμελητές (**Φωτ. 10**), προκειμένου να καταχωρηθούν στον γυμνασιαρχικό νόμο διατάξεις, που αφορούν στην τέλεση αγώνων σε διάφορες πόλεις της Μακεδονίας και χρονολογείται το 183 π.Χ. Το δεύτερο κείμενο είναι ο Εφηβαρχικός Νόμος (**Φωτ. 9**), ένα κείμενο 139 στίχων, έργο του εφηβάρχου Αδαίου Ευημέρου και μας δίνει πληροφορίες για την αγωγή των εφήβων, τα ήθη της εποχής, τα αξιώματα, την κοινωνική δομή της πόλης και την τοπογραφία της.

Οι αρχαιολογικές έρευνες ταυτόχρονα με την έρευνα στο εσωτερικό της παλαίστρας, προχώρησαν στη διάνοιξη του χώρου και εξωτερικά του κτιρίου σε απόσταση 25μ., ΒΔ της παλαίστρας. Εκεί αποκαλύφθηκε κτίσμα, που περικλείει δεξαμενές και έχει άμεση σχέση με τη λειτουργία και την υδροδότησή της. Το κτίσμα των δεξαμενών είναι σύγχρονο με την ελληνιστική φάση της παλαίστρας. Επίσης βόρεια από την παλαίστρα αποκαλύφθηκε τμήμα στοάς, ο «Ξυστός ή κατάστεγος δρόμος» (**Φωτ. 13**). Ο «Ξυστός ή κατάστεγος δρόμος», στωϊκό οικοδόμημα μήκους συνήθως ενός σταδίου χρησίμευε για την εξάσκηση των αθλητών στο αγώνισμα του δρόμου, όταν οι καιρικές συνθήκες ήταν δύσκολες. Αποκαλύφθηκε σε μήκος 80μ. δωρική κιονοστοιχία στη Ν. πλευρά. Από την έρευνα σε βάθος εσωτερικά και εξωτερικά του κτιρίου διαπιστώθηκαν δύο στρώματα καταστροφής από πυρκαγιά από τα οποία το αρχικό δείχνει ότι η πρώτη υπήρξε ιδιαίτερα έντονη. Τα στρώματα ανταποκρίνονται σε δύο διαδοχικές κατασκευές του Ξυστού. Σε απόσταση 3 και 3.50 μ. από την Δ. στενή πλευρά αποκαλύφθηκε η άφεση του ξυστού δρόμου όχι σε ευθεία γραμμή εκκίνησης, όπως συμβαίνει σχεδόν πάντα, αλλά σε πλάγια διάταξη. Αποκαλύφθηκε, τέλος, η «παραδρομίσ ή έξω δρόμος» για την εξάσκηση στο αγώνισμα του δρόμου με καλές καιρικές συνθήκες, η οποία μας είναι γνωστή από ένα και μόνο παράδειγμα του Γυμνασίου των Δελφών.

Από τη μέχρι στιγμής μελέτη των ανασκαφικών δεδομένων, των ευρημάτων και των ιστορικών πηγών προκύπτει ότι το κτίριο λειτουργούσε με βεβαιότητα στην ελληνιστική εποχή, πιθανώς όμως και νωρίτερα. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η καταστροφή του κτιρίου συντελέστηκε στη διάρκεια του πρώτου μισού του 1ου αι. π.Χ. από τα επαναστατημένα θρακικά φύλα της περιοχής, οπότε καταστράφηκαν τα αρχαιότερα ελληνιστικά κτίρια της πόλης. Το κτίριο επισκευάζεται πιθανώς την εποχή του αυτοκράτορα Αυγούστου, ο οποίος ανοικοδόμησε εν μέρει την πόλη μετά την καταστροφή και λειτούργησε έως τα μέσα περίπου του 1ου αι. μ.Χ.

## ΣΥΝΟΨΗ

Πρόκειται για το μοναδικό μέχρι στιγμής Γυμνασιακό συγκρότημα, που έχει εντοπιστεί στη Βόρεια Ελλάδα. Από τη μελέτη των επιγραφών προκύπτει ότι το Γυμνάσιο είχε μεγάλη δραστηριότητα από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. μέχρι τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ., αλλά είναι φυσικό να ιδρύθηκε νωρίτερα. Η μορφή του κτιρίου αποτελεί τυπικό δείγμα Παλαίστρας. Τα αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία βρέθηκαν στη θέση τους ή ξαναχρησιμοποιημένα στη β' φάση του κτιρίου είναι δωρικού ρυθμού και είναι κατασκευασμένα από πωρόλιθο ίδιο με του κτιρίου, εκτός από ένα μεγάλο κιονόκρανο. Ιωνικού ρυθμού είναι μόνο το Βόρειο πρόπυλο, που ανήκει στη ρωμαϊκή φάση του κτιρίου.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Γενική

- Κ. Δ. Λαζαρίδη, Το γυμνάσιο της αρχαίας Αμφίπολης, *ΑΕΜΘ* 1, 1987, 313–319.
- Κ. Δ. Λαζαρίδη, Το Γυμνάσιο της Αμφίπολης, σε: *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη, Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα 9 – 11 Μαΐου 1986*, Θεσσαλονίκη 1990, 241–273.

### Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφές και έρευνες της Αμφίπολης, *ΠΑΕ* 1982, 25–28.  
Κ. Δ. Λαζαρίδη, Ανασκαφές και έρευνες στην Αμφίπολη, *ΠΑΕ* 1984 Α, 33–39.  
Κ. Δ. Λαζαρίδη, Ανασκαφή Γυμνασίου Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1985, 69–75.  
Κ. Δ. Λαζαρίδη, Ανασκαφή Γυμνασίου Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1986, 132–140.  
Κ. Δ. Λαζαρίδη, Ανασκαφή Γυμνασίου αρχαίας Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1987, 161–171.  
Κ. Δ. Λαζαρίδη, Ανασκαφή Γυμνασίου Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1988, 125–134.  
Κ. Δ. Λαζαρίδη, Ανασκαφή Γυμνασίου αρχαίας Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1989, 205–215.

*Έργον* 1982, 14.

*Έργον* 1983, 25–28.

*Έργον* 1984, 21–26.

*Έργον* 1985, 14–18.

*Έργον* 1986, 57–63.

*Έργον* 1987, 31–36.

*Έργον* 1988, 92–100.

*Έργον* 1989, 79–88.

## **ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ**

- Φωτ. 1:** Αρχ. Αμφίπολις. Μνημειακή κλίμαξ ( *Έργον* 1982, εικ. 9).
- Φωτ. 2:** Αμφίπολη. Γενική άποψη του Γυμνασίου ( *Έργον* 1984, εικ. 15).
- Φωτ. 3 :** Αρχ. Αμφίπολις. Στοά δυτικής πλευράς Γυμνασίου ( *Έργον* 1982, εικ. 10)
- Φωτ. 4:** Αρχ. Αμφίπολις. Ερμαϊκή στήλη νέου αθλητού ( *Έργον* 1982, εικ. 11)
- Φωτ. 5:** Αρχ. Αμφίπολις. Αρχαϊστική ερμαϊκή στήλη ( *Έργον* 1982, εικ. 12)
- Φωτ. 6:** Ενεπίγραφο βάθρο αγάλματος ( *Έργον* 1982, εικ. 13).
- Φωτ. 7:** Αμφίπολη. ΒΑ Γωνία του Γυμνασίου. Αίθουσα Λουτρού ( *Έργον* 1984, εικ. 16 – 18)
- Φωτ. 8:** Αμφίπολη. Ιωνικό πρόπυλο βόρειας στοάς Γυμνασίου ( *Έργον* 1984, εικ. 19)
- Φωτ. 9:** Αμφίπολη. Ο εφηβαρχικός νόμος στη θέση που βρέθηκε ( *Έργον* 1984, εικ. 20 – 22)
- Φωτ. 10:** Αμφίπολη. Διάταγμα Φιλίππου Ε΄. ( *Έργον* 1984, εικ. 23).
- Φωτ. 11:** Αμφίπολη. Μαρμάρινο αναθηματικό βάθρο στον Ερμή ( *Έργον* 1984, εικ. 8)
- Φωτ. 12:** Αμφίπολη. Αναθηματική βάση αγάλματος στην Ηρακλή ( *Έργον* 1984, εικ. 15).
- Φωτ. 13:** Ο «ξυστός δρόμος» του Γυμνασίου από ΝΑ ( *Έργον* 1988, εικ. 76).

Ευαγγελία Γεωργίου